

Бова А. А.,
кандидат соціологічних наук,
старший науковий співробітник,
начальник науково-дослідного відділу,
Державний науково-дослідний інститут МВС України,
м. Київ

СТАН ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ У 2020 РОЦІ: СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИЙ ПОРТРЕТ ПРАВОПОРУШНИКІВ ТА ПОТЕРПІЛИХ

Відповідно до чинного законодавства особи, які вчинили домашнє насильство, несуть адміністративну, кримінальну та цивільно-правову відповідальність. Нормативна-правова база щодо протидії домашньому насильству в Україні зазнавала змін. У листопаді 2001 року було ухвалено Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» (втратив чинність у 2017 році). У травні 2003 року Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) доповнено ст. 173², якою встановлювалася адміністративна відповідальність за вчинення психологічного, економічного та фізичного (що не спричинило тілесних ушкоджень) насильства.

У грудні 2017 року ухвалено Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», що визначив організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства.. До розділу «Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку» КУпАП внесена нова редакція ст. 173² (Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування).

У січні 2019 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 2017 року. До Кримінального кодексу України (далі – КК України) та Кримінального процесуального кодексу України були внесені нові норми щодо криміналізації домашнього насильства та захисту жертв домашнього насильства. З'явився новий склад кримінального правопорушення проти життя та здоров'я особи – ст. 126¹ КК України (Домашнє насильство), у новій редакції викладено статті 134 (Незаконне проведення абортів або стерилізації), 152 (Зґвалтування) і 153 (Сексуальне насильство). Загальну частину КК України доповнено розділом XIII «Обмежувальні заходи» та ст. 91¹ «Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство», а розділ III Особливої частини – ст. 151² (Примушування до шлюбу).

Треба зазначити, що крім складу кримінального правопорушення, яке охоплюється окремою кримінально-правовою нормою, існує ціла низка насильницьких злочинів (наприклад, вбивство, нанесення тілесних ушкоджень,

побої і мордування, катування, торгівля людьми), які також можна віднести до тих, які пов'язані з домашнім насильством, за умови, що вони вчиненні щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах.

Протягом 2018–2020 років в Україні зафіксовано зростання рівня домашнього насильства. Його жертви стали частіше звертатися по допомогу до органів Національної поліції України, які, використовуючи у своїй діяльності оновлену нормативно-правову базу, стали активніше притягати винних до адміністративної та кримінальної відповідальності.

У багатьох країнах світу у зв'язку зі спалахом нової коронавірусної хвороби COVID-19 були введені у 2020 році карантинні заходи. Зростання випадків домашнього насильства в період локдауну відбулося через підвищення рівня психологічного стресу, ускладнення стосунків у сім'ях, зміну обов'язків членів домогосподарств, погіршення матеріального стану сімей внаслідок зменшення зарплати або вимушеного безробіття. Під час введення посилених карантинних заходів багато жертв домашнього насильства опинилися сам на сам із кривдниками, знаходячись тривалий час в одному приміщенні з ними, а також стикнулися з певними обмеженнями при взаємодії із зовнішнім світом.

Ґрунтуючись на статистичних даних Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора та Державної судової адміністрації України, окреслимо соціально-демографічний портрет осіб, які вчинили домашнє насильство/були притягнуті до відповідальності, та потерпіли від нього.

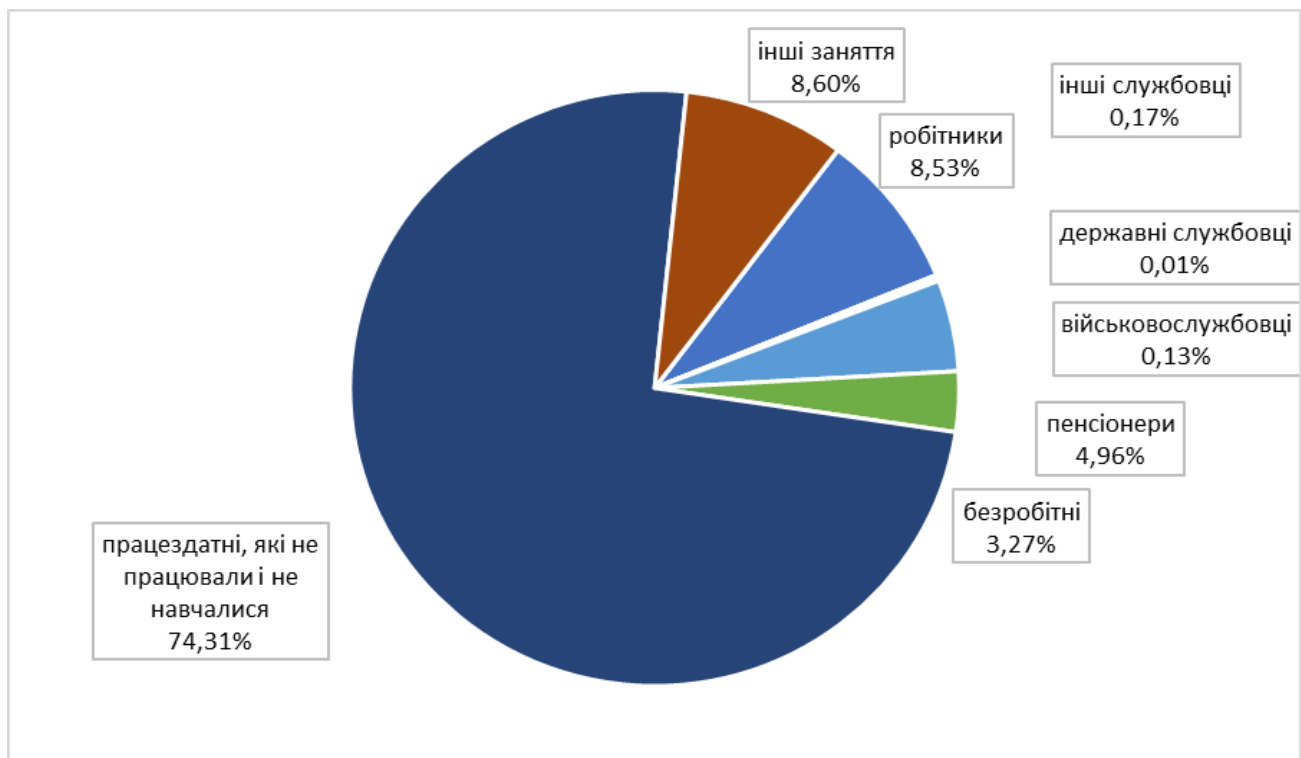

Рис. 1. Розподіл осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності за скоєння правопорушень, передбачених ст. 173² КУпАП, за родом занять

Відповідно до «Звіту про результати роботи органів Національної поліції України із запобігання та протидії домашньому насильству за 12 місяців 2020 року (форма № 1-ДН)» виявлено 96257 осіб, які вчинили адміністративні правопорушення, передбачені ст. 173² КУпАП. 11,4 % правопорушників становили жінки, а 0,3% – неповнолітні особи.

Своєю чергою за даними судової статистики у 2020 році до адміністративної відповідальності за вчинення правопорушень, передбачених ст. 173² КУпАП, притягнуто 62360 осіб, у тому числі 4629 жінок (7,4 %) [1]. За родом заняття три чверті (74,3 %) правопорушників складали працездатні особи, які не працювали й не навчалися, 3,3 % мали статус безробітного (рисунок 1, розрахунки відсотків здійснені від сукупності, що налічує 61567 осіб).

Серед інших категорій осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності, 8,6 % працювали робітниками, а 5 % правопорушників були пенсіонерами.

Згідно із відомчою статистикою Національної поліції України у 2020 році було виявлено 1162 особи, які вчинили кримінальні правопорушення, що передбачені ст. 126¹ КК України. Серед них дорослі особи чоловічої статі складали 96,1 %, а дорослі особи жіночої – 3,9 %. 24,0 % осіб вчинили таке кримінальне правопорушення в стані сп'яніння. 32,7 % правопорушників раніше вже вчиняли кримінальні правопорушення.

Відповідно до статистичних відомостей Офісу Генерального прокурора у 2020 році виявлено 1638 осіб, які вчинили домашнє насильство (ст. 126¹ КК України). Серед правопорушників вікової категорії 18–28 років було 7,9% осіб, 29–39 років – 34,8 %, 40–45 років – 45,2 %. У старших (55–59 років та 60 років і більше) вікових категоріях відповідно фіксувалося 7,0 % та 5,1 % правопорушників. Серед виявлених правопорушників жінки складають 3,2 %. За освітою на час вчинення правопорушення 70,8% здобули базову середню та профільну середню освіту, 24,5 % – професійну (професійно-технічну), 3,5 % – вищу і фахову передвищу, 0,9 % – початкову, 0,2 % – не мали освіти.

Серед виявлених осіб, які вчинили домашнє насильство, з огляду на зайнятість 83,2 % були працездатними, які не працювали й не навчалися, а 5,2 % – були безробітними. 28,3 % осіб скоїли домашнє насильство в стані алкогольного сп'яніння, 26,9 % – раніше вчинювали кримінальні правопорушення (у т.ч. 15,3% мали не зняту й не погашена судимість) [2].

З огляду на статистичні відомості Державної судової адміністрації за 2020 рік щодо складу засуджених за домашнє насильство (ст. 126¹ КК України) із 778 осіб 20 було жіночої статі. Серед засуджених осіб до вікової категорії 18–24 років відносились (на момент вчинення злочину) 1,7%, 25–29 років – 6,3 %, 30–49 років – 66,2 %, 50–64 років – 25,1 %, від 65 років і старше – 0,8 %. Повну вищу або базову вищу освіту здобули 2,4 % засуджених, професійно-технічну – 24,4 %, повну загальну середню – 46,8 %, базову загальну середню – 25,7 %, початкову загальну – 0,3 %, не мали освіти – 0,4 % засуджених.

За родом занять 85,1% засуджених за вчинення домашнього насильства складали працездатні, які не працювали й не навчалися, 5,8 % – робітники, 0,1 % – працівники господарських товариств, 0,8 % – безробітні, а 2,4 % мали інші заняття. Питома вага пенсіонерів, у т.ч. інвалідів, складала 5,8 %.

З-поміж засуджених за домашнє насильство 40,5 % вчинили ці діяннн в стані алкогольного сп'яніння.

Серед засуджених 10,9 % мали зняту або погашену судимість, 23,0 % – не зняту й непогашену судимість [3].

Отже, домашнє насильство найбільш характерне для сімей, в складі яких були працездатні особи-чоловіки, котрі не працювали і не навчалися, а також зловживали спиртними напоями. Велика частина правопорушників раніше вчинювала кримінальні правопорушення.

Відповідно до відомостей Національної поліції України з 1580 осіб, котрі потерпіли від домашнього насильства (ст. 126¹ КК України) протягом 2020 року, 89,1 % були дорослими особами жіночої статі, 10,5% – дорослими особами чоловічої статі, 0,3 % – малолітніми (до 14 років) дітьми та 0,2 % – неповнолітніми (від 14 до 18 років). Серед постраждалих дорослих налічувалося 0,4 % осіб з інвалідністю, а 15,3 % були особами похилого віку.

Своєю чергою за статистичними відомостями Офісу Генерального прокурора за 2020 рік від домашнього насильства (ст. 126¹ КК України) потерпіло 2192 особи (88,4 % жертв – особи жіночої статі). Крім того, потерпілими визнано 1,4 % дітей [4].

За даними судової статистики за 2020 рік потерпіли від домашнього насильства (ст. 126¹ КК України) 649 осіб (92 % жертв – особи жіночої статі). Серед потерпілих налічується 0,9% дітей. 92,1 % потерпілим було заподіяно шкоду здоров'ю, 7,7% – матеріальної та моральної шкоди, 0,2 % – заподіяно шкоду життю [5].

Отже, як свідчать наведені вище статистичні дані, домашнє насильство переважно притаманне чоловікам, які не працюють та не навчаються, слабо контролюють свою поведінку при вживанні алкогольних напоїв.

За статистичними даними зловживання алкоголем притаманне більшою мірою чоловікам ніж жінкам. Так, зокрема, на кінець 2017 року в медичних закладах перебували на обліку з метою лікування та реабілітації 463896 хворих, що мали розлади психіки та поведінки внаслідок уживання алкоголю, у тому числі 399241 (86,1 %) чоловіків [6, с. 102].

Жертвами домашнього насильства стають переважно жінки.

Статистичні форми вітчизняних державних органів містять агреговані відомості, які дають змогу проводити аналіз за завершеними адміністративним та кримінальним провадженням. Треба зазначити, що в низці країн світу впроваджені комплексні системи для збору та обробки інформації щодо домашнього та гендерно зумовленого насильства, інтеграції даних поліції та судів [7; 8].

Один із напрямів удосконалення збору та обробки інформації полягає в розробленні стандартизованого словника, який можуть використовувати працівники практичних підрозділів поліції при внесенні до бази даних опису подій, пов'язаних із домашнім насильством, а також заповнювати в електронному вигляді форуму оцінки ризиків вчинення домашнього насильства. Це надасть змогу структурувати відомості щодо різних проявів, видів та форм домашнього насильства й ситуацій, у яких вони відбуваються, здійснювати моніторинг заходів реагування, представити фактологічні та статистичні дані на аналітичних панелях у режимі реального часу та використовувати цю інформацію для запобігання правопорушенням.

Список використаних джерел

1. Склад осіб притягнутих до адміністративної відповідальності. 2020 р. Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/nasilstvo_adminpravoporuchena.xlsx (дата звернення: 01.04.2020).
2. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2020 року. Офіс Генерального прокурора. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=210856 (дата звернення: 01.04.2020).
3. Кількість засуджених осіб та види покарань, за судовими рішеннями, що набрали судової сили (2020 р.). Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/nasilstvo_vidi_pokarana.xlsx (дата звернення: 01.04.2020).
4. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2020 року. Офіс Генерального прокурора. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=210855 (дата звернення: 01.04.2020).
5. Відомості про потерпілих. 2020 р. Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/nasilstvo_rezultati_poterpili.xlsx (дата звернення: 01.04.2020).
6. Статистичний збірник «Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України» / відповідальний за випуск О. О. Кармазіна. Київ : Державна служба статистики України, 2018. 109 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/06/zb_zoz_17.pdf (дата звернення: 21.05.2020).
7. Domestic Violence Database. European Institute for Gender Equality. URL: <https://eige.europa.eu/gender-based-violence/administrative-data-sources/domestic-violence-database> (дата звернення: 17.05.2020).
8. The Gender-Based Violence Information Management System. URL: <https://www.gbvims.com/what-is-gbvims/> (дата звернення: 17.05.2020).